

دهنگی [ک] یا نەتەوژمدار د کوردیا سەری و دهنگی [ن] یا گران د کوردیا نافەرستدا

کەسەر یاسین محەمەد

پشکا زمانی کوردی، کولێژا زمانان، زانکویا دهوك، هەرێما کوردستانی - عێراق

((مێژوو یا وەرگرتنا فە کولێنی: 26 نیسانی، 2018، مێژوو یا رەزامەندی بە لافکرینی: 27 خەزێران، 2018))

پوختە

[ک] یا نەتەوژمدار و [ن] یا گران د زمانی کوردیدا، ژ وان بابەتین ئارێشەدارن کو بو دەمەکی درێژە زمانان لیکولینان ل سەر دکەن و نەگەهشتینە ئێک بوچوون، [ک] و [ن] دوو دەنگین ژیکچودانە ژ لای فوئەتیکیفە، د کوردیا سەریدا گەلەک ب رونی دەیتە ژیکچودا کرن، هەر وەها [ل] و [ن] ژ لای فوئەتیکیفە ژیکچودانە، بەلی محابن هەتا نەو لیکولەر و بسپورین زمانی کوردی ب شیوەکی زانستی و تیروئەسەل باس ل فی بابەتی نەکرێه، ژ بەرکو پێریا وان ل سەر بنەمای گۆهورینا واتایی فوئیم دەستشێشانکرینە.

ب بوچوونا لیکولەری ئەگەر ئەم فی بنەمای سەرەکی و تاییەت ب تنی وەرگرتن دی ژمارەکا دپرا فوتان د زمانی کوردیدا وەکو فوئیم رولی خو بینن، وەکو [گ]، [ت]، [پ]، [چ]، .... هەلبەت هەبوونا ژمارەکا زوفا فوئیمان دبیته ئەگەری بارگانی د پروسێسا فیروون و فی کرنا زمانیدا، لەورا باشەر زیندەباری بنەمای تاییەت بنەمای گشتیژی ل بەر چاف بەیتە وەرگرتن. ئەف چەندە بوو ئەگەر کو تیشکەکی بیخینە سەر فان دەنگان و ل بەرچافی لیکولەران بدانین. د فی لیکولینیدا مە هەولدایه هەلسەنگاندنەکا زانستی بو فی بابەتی بکەین و بزاین ئایا ئەف دەنگە چ ئەرک د زمانی کوردیدا دینن؟، چونکە پێریا لیکولەری کورد ئەف دەنگە ل دویف شیوەزار و دیالیکت و بنەمایەکی تاییەت پولینکرینە.

هیمایین د لیکولینیدا بکارهاتین:

// : فوئیم.

[ ] : دەنگ (فون).

° : دەنگین سقکین نەتەوژمدار.

< : گۆهورینا دەنگی.

[^h] : دەنگین تەوژمدار د ئەلفوئیبیا جیهانیدا.

[tʃ] : [چ] د ئەلفوئیبیا جیهانیدا.

[tʰ] : [ط] د ئەلفوئیبیا جیهانیدا..

[t] : [ن] د ئەلفوئیبیا جیهانیدا.

پیشه کی

ل ڤیری دی کارئ ھندەك ژ وان لیكولەران
بەرچاڤ کەین ئەوین تیشك ئیخستینە سەر ئەڤان
دەنگان:

- (جەلادەت بەدرخان و رۆژھەلاتناسی ڤرەنسی
(رۆژە لیسکو)) ئاماژە ب [ن] و [ک] دایە کو د
زمانی کوردیدا ھەنە، بەلی کیم ل کارن و ب
رەنگە کی گشتی د ھەمی دیالیکتین زمانی کوردیدا
بکارناھین، لەورا ب فوتیم ل قەلەم نەداینە⁽¹⁾.

- د پەرتووکا (نوسینی کوردی بە لاتینی) یا
(جەمال نەبەز) دا ھاتیە، [ن] ل کوردیا سەری نینە،
ھەمی جارن ب سفکی دەیتە لیڤکرن⁽²⁾.

- (MacKenzie) ئاماژە دایە [ن] ل دیالیکتا
(سلیمانی و وارماوا) کو بو [ر] دەیتە
گوھورین، [ک] یا نەتەوژمدار بو کوردیا. سەری
دیارکریە، بیی کو ھیچ رونکرنە کی بدەتی⁽³⁾.

- (ئیبراھیم عەزیز ئیبراھیم) ی ئاماژە ب سفککرن
[ک] دایە، ل کوردیا سەری دەیتە بکارھینان،
بەرەوفاژی [ن] ب تنی د چەند پەیفە کین کیمدا
دیاردیت⁽⁴⁾.

- (ک.ک. کوردوییف) ی لیڤکرن [ک] ب سفکی بو
کوردیا سەری یا زمانی کوردی ب فوتیم
ھژمارتیە⁽⁵⁾ ..

- (صادق بەھائەدین ئامیدی) دیڤریت: [ن] ل
کوردیا سەری چ کارتیکرنی ل واتایی ناکەت
ھەرەسا ل ھندەك دەڤەرین کوردیا ناڤەراستزی بو
[ر] دەیتە گوھورین، لەورا نفیسین ب [ل]
پەسەندترە، ژ بلی وان پەیفین ل کوردیا ناڤەراست

ئەڤ لیكولینە ل ژیر ناڤونیشانین (دەنگی)]
ک] یا نەتەوژمدار د کوردیا سەری و دەنگی [ن]
یا گران د کوردیا ناڤەراستدا. یە. د ڤی لیكولینیدا
مە کەرەستی دیالیکتا کوردیا سەری وەرگرتیە.
سنوری لیكولینی، کوردیا سەری ب تنی دەوک و
دەورو بەرین وی و کوردیا ناڤەراستزی ھەولیر و
دەورو بەرین وی ھاتینە وەرگرتن، لیكولین د
چارچوڤی ئاستی دەنگسازیبیدایە و ریازا
لیكولینیژی ریازەکا وەسفی شیکاریە. ژ بلی
پیشه کی و ئەنجامان چەند سەرە بابەتە کین دی ب
خوڤە دگرت..

کلیلین لیكولینی: (دەنگین نەتەوژمدار،
دەنگی [ن] یا گران).

1- دەنگی [ک] و دەنگی [ن] د کارین
بەریدا:

سەرەرای ھەبوونا ھژمارەکا لیكولینین ئەکادیمی
و نەئەکادیمی ل سەر دیارکرن [ک] و [ن] د زمانی
کوردیدا، ھەتا نەو ھزرەکا ئیکگرتی ل دوور ڤی
بابەتی نەھاتیە پیش و بوچوونین جودا ل سەر ھەنە،
نە ب تنی ژ لیكولەرەکی بو لیكولەرەکی دی،
بەلکو د نفیسینین ئیک لیكولەری ب خوژیدا ھندە
جاران ئەڤ جوداھیە تیدا دەیتە دیتن.

بوچوونین جودا ژ نه گه ری بکار نه هینانا وانه د
هه می دیالیکتین زمانی کوردیدا، ئانکو ژ جهه کی
بو جهه کی دی دهینه گوهورین.

2- چه مک و تیگه می دهنگین (تهوژمدار و
نه تهوژمدار)

1-2 دهنگین تهوژمدار (هه ناسه دار-aspirate):

زاراڤه که د فونه تیکیدا دهینه بکارهینان بو وان
دهنگان " که دهنگی هائی له گه لدا دهرده چیت،
به زوری دهنگی گیری کپ که له سه ره تای وشه وه
دهرده که ویت وه کو (تهر، پهر، کهر) سیفده تی هائی
له گه لدا دهیت " (14).

د ئه لفاییا جیهانیدا، ئه ف سیمایه ب ریکا دانانا
نیشانا [h]ه کا بچویکه کول سهر کوسونانتي
دهینه دانان و دپیژنی (Aspirated)، ئه وه دهنگین ئه ف
هیمایه ل سهر ده می دهینه لیفکون تهوژمی بای ل
گه ل دهرده که فیت، وهک:

په یفا (زانکو) - [zank^ho]....

په یفا (تا) - [t^ha]....

په یفا (پاک) - [p^hak]....

په یفا (چار) - [ch^har]....

2-2 دهنگین نه تهوژمدار (نه هه ناسه دار-unaspirated):

"سیفده ته بو ئه وه دهنگی که هه ناسه یه کی
(پقه یه کی) به هیژی هه وای له گه لدا نییه له و ژینگه
دهنگیه که تییدا دهرده که وی، وه کو [پ] له
وشه ی (سپی) دا، ئاسایی ئه م سیفده ته دهرده

واتا تییدا دهینه گوهورین (6) [ک] و [ل] ب دوو
دهنگی نافکرینه (7).

- (بائیز عومهر نه همد) دیارد که ت کو گرانکونا
[ل] ل کوردیا سهری واتایی ناگوهوریت، ژ بهر
ڤاولین دهوور بهر ب گرانی دهینه لیفکون (8).

سه باره ت [ک] ب په سه ندر دینیت نه گه ر د
(ئه لف و بی) تییدا تپ بو نه هینه دانان ب تنی
(نیشانه کا تایه ت بو بهی دانان کو بچه سهر یان
ژیر هه ر تپه کی" گران بکه، چنکی ژ ده فهره کی بو
ئیکا دی جودایی د قی یه کیدا هه یه و تشتی
باشترژی ئه وه کو ئه و نیشان ناچه د ناؤ ئه لیف
بییدا) (9).

- (ئیراهیم ره مهران زاخویی) و (ره شید کورد)
دیارد که ن کو دوو دهنگیا [ک] د زمانی کوردیدا
ژ بهر کارتیکونا دهنگین ڤاولین دهوور بهرن (10).

- (محمد ظاهر گوهرزی) ئاماژه ب [ک] دایه کو
د کوردیا سهریدا هه یه، به لی دده ته دیارکون کو
پیدفی ب چ هیمایان نینه (11).

- (فازل عومهری، [ک] و [ن] داینه نیاسین کو
ب سڤکی و گرانی جاران دبنه ئه لوفون و جار ژی
دبنه فوتیم د زمانی کوردیدا (12).

(سه لام ناوخوش) دهر به ره ی [ن] و [ل] دپیژیت:
"ئو دوو لاهه له زمانی کوردیدا فوتیم، نهک
ئه لوفون" (13).

پشتی بهر چاڤکونا بیروراین ژماره کا
لیکوله ران، بو مه دیار بوو کو بوچوونین جودا ل
دور [ک] و [ن] هه نه، ژ بهر کو باراپترا فان

دنگیکي گيري کپ به تايه تي که ده که ویتنه پاش [س] و هائییه که ی نامییتی⁽¹⁵⁾.
 ب دهر برینه کا دی، دنگین نه ته وژمدار ریژویا
 دهر که فتنا بای یا کیمه، ب وی له زاتییی نینه، ئەوا
 بو ته وژمدارا ژ ده فی دهر دکه فیت و قه باره و فشارا
 وی بای هه تا وی رادی نینه کو نه گهر پهره کی
 کاخه زی یان (کلینیس) ی ل بهر ده فی بگرین، وی
 پهری بلقینیت، یانژی ته نانه ت دهستی خو ل بهر
 ده فی خو بدانین دی ههست ب وی چه ندی کهین،
 کو جیاوازی یا د ناقبه را دهر که فتنا ابیدا هدی بو
 دنگین ته وژمدار بهرام بهر نه ته وژمداران.
 نمونه بو وان دنگین ته وژمی بای ل گهل
 دهر نه که فیت:

په یفا (که زان) - [kəzan] ....
 په یفا (چه فه نگ) - [tʃəvəŋg] ....
 په یفا (خه پاره) - [xəpərə] ....
 په یفا (تیر کوفان) - [ti:rkuvan] ...

هه ر کونسوتانته کا هه لگری فی سیمای بیت،
 ب کونسوتانته کا نه ته وژمدار دی هیتته نیاسین، ئەف
 سیمایه زی پتر د وان دنگاندا دیارد بیت، ئەوین
 سیمایی په قینی وهر دگرن و ژ وانژی دنگین کپن
 (voicless plosive)، به لی د هنده ک زماناندا، وه کی
 هنده ک زمانین هندی د دنگین کونسوتانتین
 په قین گرزیدا دهر دکه فیت⁽¹⁶⁾.

د زمانی ئینگلیزیدا دنگین [پ]، [ت] و
 [ک] دکه فنه ل ژیر ئەفی دیاردی ب تايه تی ده می
 دکه فنه پشتی [س] وه کی spot, stay, sky... یان
 د زمانی کوردیدا چار دنگ ئەفی سیمای
 وهر دگرن، ئەوژی دنگین [پ]، [ت]، [چ] و
 [ک] ن و سیمای وان (په قین، کپن، ههروه سا
 پتریا جاران ل دهستییکا په یفی ب نه ته وژمداری
 دیاردین، وه ک:
 [پ]: پهنیر، پیغاز، پیله ک، پاریک،
 پیچه ک (پله ک)، ...
 [ت]: تیروک، تی، تیقل، تری، تیر،
 تیلی، ...
 [چ]: چاره، چیروک، چینگانی، چیچک،
 چه ته، ...
 [ک]: کهر، کهر، کهزی، کوتر، کفان،
 کیلیک، ...

ل دهمی لیفکرنا دهنگی [ک] یا تهوژمدار،
دوماهیا ئەزمانی بلنددبیت و ب پهحنکا دهفیا
نهرمفه دمینیت، ب فی رهنگی ری ل نهوی بای
دهیته گرتن، نهوی ژ سیهان دهیت و ل پشت
کومدبیت. با بهرهف بوشاهیا دهفی دهیت“ چونکه
زمانوکی سهری بلنددبیت ناهیلیت با بو لای
دفی بجیت. پاشی دوماهیا ئەزمانی دهیته خواری
و بای کومبوی ب تهوژم ژ دهفی دهردکهفیت و
دهنگی پهقینی ژی دهیت، ژیبین دهنگی ناله رزن
ژبه رکو دقه کرینه واته دهنگه کی (کپ)ه.

سه بارهت چهواییا لیفکرنا [ک] یا نه تهوژمدار،
دوماهیا ئەزمانی ب پهحنکا دهفیا نهرمفه دمینیت،
نهو بای ژ سیهان دهیت ل پشت کوم دبیت. با
بهرهف بوشاهیا دهفی دهیت“ چونکه زمانوکی
سهری بلنددبیت. پاشی دوماهیا ئەزمانی دهیته
خواری و بای کومبوی بی تهوژم ژ دهفی
دهردکهفیت، نانکو تهوژمی بای نینه و دهنگی
پهقینی ژی دهیت، ژیبین دهنگی ههر دیسان
ناله رزن ژبه رکو دهنگه کی (کپ)ه. کهواته، ژ
لای فوته تیکهفه جیاوازی د ناهبهرا لیفکرنا [ک] و
[ک] دا ههیه.

وینی رونکرنا چهواییا دروستبونا [ک] و [ک]
[ک]

ههروه سا ل ناههراست و دوماهیا په یفانژی
دهین، بهلی ب ریژهیه کا کیمز، وهک:

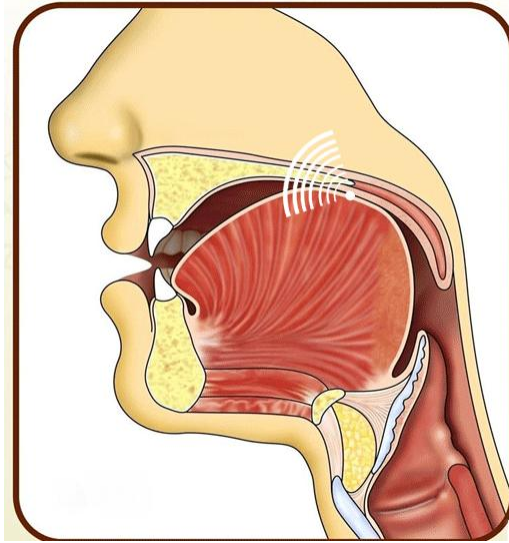
(تیتن، پیچهک، چه پچه بیسک،
خاچ، دلوی، لهپ، کمممه، نوک،...).

ههروه کو دیار هاتنا فان دهنگان ب
نه تهوژمداری په یوهندی ب هاتنا [س] فه نینه د
زمانی کوردیدا کول پیش وان بهیت.

3- دهنگی [ک] و دهنگی [ل] ژ لای
فوته تیکهفه:

فوته تیک و فونولوژی دوو بابه تین ژیک
جودابین دهنگسازینه. ههردوو باس ل دهنگین
زمانی دکهن، بهلی ههر ئیک لایه نه کی فه دگریت.
فوته تیک بو چهواییا (لیفکرنا، فه گوهازتن،
وهرگرتنا) دهنگین زمانی هاتیه ته رخانکرنا و
فونولوژی بو (دهستیشانکرنا فونیم و لیکدانا وان
بو پیکهینانا برگان و دیارکرنا یاسابین دهنگی..).
زمانه کی تاییه ته. ل قیره بابه تی مه وه سا دخوازیت
ب تنی لیفکرنا دهنگی [ک] و دهنگی [ل]
وهربگرین.

1-3 دهنگی [ک] یا نه تهوژمدار ژ لای
فوته تیکهفه و جیاوازی و ل گهل [ک] یا
تهوژمدار:

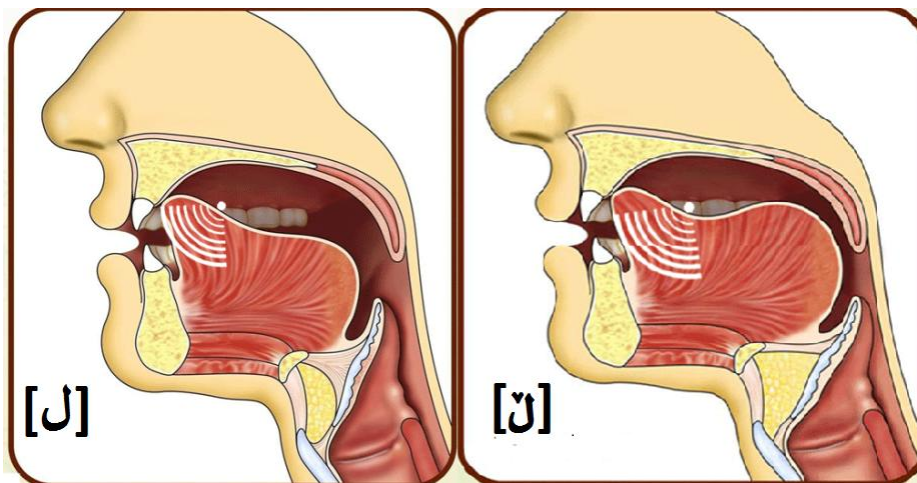
دەنگەکی (گر)ه، ژبەرکو پەردین دەنگی دگرتینە دەمی با د ناڤرا دەربازدبیت ڤیکدکەڤن ل دەمی لیڤکرنی.

لیڤکرن دەنگی [ل] هەمان لیڤکرن دەنگی [ل] ه، ب تنی جیاوازی د دوماهیا ئەزمانیدایە بەره‌ڤ پەحنکا دەڤیا نەرم بلندییت، لەورا دەنگ ب شیوه‌کی گران دەردکەڤیت.

وینێ رونکرن چەواویا دروستبونا [ل] و [ن]

2-3 دەنگی [ن] یا گران ژ لایی فونەتیکێڤه و جیاوازی و ی ل گەل [ل] یا سڤک:

ل دەمی لیڤکرن دەنگی [ل] ، سەری ئەزمانی دەمینتە ب پدیڤه. ئەو بایی ژ سیهان دەیت بەره‌ڤ بوشاهیا دەڤی دەیت “چونکە زمانوکی سەری بلندییت ناهیلیت با بو لایی دڤنی بچیت. با د هەردوو لایین ئەزمانیرا دەربازدبیت، لەورا دبێژنی دەنگی لایین ئەزمانی و ژبیین دەنگی دلەرز نانکو

4- دهنگی [ک] و دهنگی [ل] ژ لایي فونولوژیقه:

(فوتیم و ئهلو فون) دوو یه که نه د فونولوژیدا، ژبه رکو شه ننگستی هه ر لیکولینه کا دهنگسازینه، له ورا دی نامازه پی دهین، دا کو بزاین ئایا دهنگی [ک] و دهنگی [ل] د فونولوژیا زمانی کوردیدا دکه فنه ل ژیر کیز ژ فان یه که یان؟

دهرباره ی تیگه هی فونیمی (Phoneme) ب گه له ک رهنگان هاتیه پیناسه کرن، وه کو: (فوتیم بچویکترین یه که یه، گوهورپینی د واتا په یقاندا په پیدادکته) (18) (فوتیم خیزانه کا دهنگایه د زمانه کی دیار کریدا، کو نیزیکی ئیکن د تاییه تمه ندیاندا، ب رهنگه کی وه سا دهیته ب کارهینان کو چ ئه نام ژ وان نه شیت جهی فونه تیکی ئه ندامه کی دی بگریت د ناؤ په یقیدا) (19) فوتیم: ((دوو دهنگی جیاواز گه ر بتوان له هه مان بیسه دا ده رکه ون و ده رکه وتنی هه ر یه که له م شوینه تاییه تیه دا مانای جیای به خشی له ده رکه وتنی ئه ویتزدا له هه مان شویندا له ناو چوار چیوه ی زمانیکی تاییه تی-ئوه ئه م دوو دهنگه به دوو فونیمی جیا له قه له م دهرین له م زمانه دا)) (20) فوتیم: ((ئوه دهنگه زمانیه نه که به هایان هه یه، واته له بیسه یکی دیار بکراوی زمانیکی دیار بکراودا هه ر که گوژان، واتا ده گوژان)) (21) ...

ئه ؤ پیناسین ل سه ری هه می تا راده کی د ئیک بازنده دا دزقرن، راسته بنه مایی سه ره کیی فونیمی

گوهورینا واتییه، زوربه یا لیکوله رین دهنگسازي یین کورد نامازه بو کری، به لی ب هزرا مه ئه گه ر ئه م فی پیناسی ب تنی وه ربگرین ژ بو ده ستیشانکرنا فونیمان، رهنگه توشی هنده ک ئاریشان بین، ئیک ژ وان دی ژماره کا زورا فونیمان د زمانیدا په یداییت، بو نمونه گوهورپینا [ت] بو [ت] ا گران ئه وا نیزیکی [ط] ا زمانی عه ره بی، یان گوهورپینا [ت]، [چ] و [پ] یین نه ته وژمدار بو [ت]، [چ] و [پ] یین ته وژمدار...، دبنه ئه گه ری گوهورپینا واتیی، وه کو:

[ت] <> [ط]: تل (تبل)، طل (رهخ)، تازی (بهی)، طازی (ریس)، تا (بلندبوونا پلا گه رمیی) — طا (لق یان چقه کی داری) ...

[ت] <> [ت]: تی (برایی زه لامی ژنکی)، تی (تیین خارنی)، تیلی (ناقی که سه که یه واتیایا جوان دهیت)، تیلی (نه زان) ...

[چ] <> [چ]: چل (ژماره 40)، چل (نویسه ک)، چال (اغر او اشهب)، چال (حفره عمیقه) ...

[پ] <> [پ]: پاشی (فیما بعد)، پاشی (الخلفیه)، پیر (ته خه کا ئاینیه ل ده ؤ ئیزدیان)، پیر (دانه مر) ...

[ک] <> [ک]: کار (شول)، کار (کارکا بزنی)، کهر (کوه دریز)، کهر (پرته ک) ...

[ل] <> [ل]: په له (له زکرن)، په له (پنی)، چل (ژماره 40)، چل (لق) ...

جیبه جیکرن. فونتهك ب تنيژی دبیته فونیم، بهلی خو ب گهلهك شیوین جودا دیاردکته و نهؤ شیوین جودا ب نه لوفون⁽²³⁾ دهینه نیاسین، نانکو نه گهر ب تني ژ لایی لیفکر نیقه جیاوازی د ناقههرا فوناندا هه بیت. ههر فونیمه کی ب کی میقه نه لوفونتهك یان چهند نه لوفونین ههین⁽²³⁾. ژ بو پتر رونکرنا فی پهیوهندی دی د فی خشتهیدا رونکهی:

[پ] = نه لوفون

[پ-هری] سی [پ-ان] ده [پ] = فون

/پ/ = فونیم

لیفکرنا [پ] د ههرسی نموناندا وه کو ئیک نینه، واته دهرکه فتنا ههر دهنگه کی ل دهسپیک و ناقههراست و دوماهیا په یقی وه کو ئیک ناهینه لیفکر، ب تایه تی دهنگین فاو ل دهسپیکا په یقی دریژتر دهینه لیفکر ژ ههر جهه کی دی، ههروهسا هاتنا فاو لان د دویف کونسوتانتین (گر) را جوداهی د دهنگیدا ههیه ژ هاتنا وان ل دویف کونسوتانتین (کپ) را⁽²⁴⁾. نه ب تني دهرکه فتنا دهنگی ل دهسپیک و ناقههراست و دوماهیا په یقی، بهلکو نه گهر هه مان دهنگ دوو یان سی جار ان د ئیک دهمدا و ژ لایی ئیک که سی ب خوژیقه بهیته لیفکر و وه کو ئیک دهرنا که قیت و نهؤ لیفکر نیج جوداژی دبنه نه گهری پهیدا بونو نه لوفونان.

نهؤ چهنده بوویه نه گهر کو بهرهؤ نه وان بنه ما و تایه تمه ندیین گشتی و تایه تی بچین، نهوین ب شیوه کی گشتی ژ لایی هندهك لیفکره رانقه هاتینه دیارکرن و ریکهه فتن ل سهر هه ی، " بو دهسپیشانکردنی ههر فونیمیک کومه لیک مهرج هه ن، هه ندیکیان گشتین و هه ندیکیان تایه تین"⁽²²⁾. ناییت ب تني پشت ب دیالیکته کی بهستین و بکهینه پیقه ر و بنچینه بو دهسپیشانکرنا فونیمان، دقیت لیفکره ر ل دویف خالین هه فیشك د ناقههرا دیالیکتاندا بگهریت، داکو زمانه کی ئیکگرتی پهیدا بیت. ههروهها بچوکتین یه کا زمانیا بی واتاییت، ههست ب هه بونو وی بهیته کرن، دانان و لادان یان گوهورینا وی ل گهل دهنگه کی دپتر بیته نه گهری گوهورینا واتایی، شیان هه بیت د هژماره کا زورا په یقاندا دهرکه قیت.

دهرباره ی دیارکرن رول و نه رکی ههردوو دهنگین [ک] و [ل] د زمانی کوردیدا، پیدیه ل سهر بنه مایین بوری بهیته دیارکرن و نه ب تني ب مهرجه کیفه بهیته گریدان .

ههر فونته کا زمانی د فونولوژیا زمانه کی تایه تدا بکار بهیته، وی دهمی دی نهو فون نه رکی خو ژ فونی بو فونیمی یان نه لوفونی گوهوریت. د ناستی فونولوژیدا دوو فون یا زیده تر فونیمه کی پیکدهین، بهلی نه گهر هات و تایه تمه ندیین فونیمی

جاران فونیمهك جودایه، لهو ئهلیفبیتکا سلاقی نیشانهك جودا بو دانایه" (25). مهبهست ژى، نهؤ دهنگه ل هندهك جهان دبیته نه گهرى گوهورینا واتایی و جارائزى نابیته نه گهرى گوهورینی، بو فی چهندى پیدئیه " بزاین دوو دهنگ دوو فونیمی جیاواز پیک دینن یان ههردووکیان سهه به فونیمیکن له زمانیکدا... چاکترین ریگه بو ساغ کردنهوهی کیشهی ئهلفون و فونیم دوزینهوهی جووته وشهیه" (26).

5- دهنگی [ك] یا نهتهوژمدار د کوردیا سههیدا:

[ك] ژ دهنگین نهتهوژمداره د زمانى کوردیدا. گهلهك ژ زمانزانان [ك] ب دوو دهنگی نافکریه، ژبههركو ب شیوهكى ئاسایی و سفکیژی دهیته لیفکرن، مهبهست ژ سفکیی نهتهوژمییه، تهوژمی بای ل گهل نینه.

"ب گوهی من نهؤ دهنگه د کوردیا مه ده

بهلافتزه ژ (ک)... و جاران جودا دهنگی (ک)ه و

د پهقیین دیار کریین د ناؤ خشتهیدا د کوردیا

سههیدا ب گوهورینا دهنگی [ک]

بو دهنگی [ك] دبیته نه گهرى گوهورینا واتایی:

[ك] یا نهتهوژمدار	[ك] یا نهتهوژمدار
کیم: پیچهك (قلیل)	کیم: کیم و عهداؤ (خراج)
کهل: قلعة)	کهل: گهرم (حار)
کولان: زقاق	کولان: کولانا نهردی (حفر)
کهر: پارچه - پرتهکه (قطعة)	کهر: گوهر دریتز (حمار)
کا: تبن)	کا: کانی؟ (این؟)
کک: که تکین هژیرا (تبن محفف)	کک: پشیک (قطعة)
کار: (خروف)	کار: (عمل) شول
کول: کول و کوفان، کولبون (حب)	کول: کولکی گیانهوهان
کوت: مفرد - کت	کوت: ژ کهفن هاتیه (وقع)
کوپن - ژ کراندنی هاتیه	کوپن: کرپنا کهل و پهلان
کچه: کچک (بنت)	کچه: (خاطیء)
کبابنی: (ربة الببیت) ژنا ل بهر مالان	کبابنی: جوهره یاریه که
کوج: کوتلکیت نهنی (ندبة)	کوج: بزنا بی شاخ
کل: کلی چافان	کل: لیدانا مهشکی (27)
کودی: تراری مدزن	کودی: تیشکی هرچی
کهنی: جوهره که ژ میشومور و سپهان	کهنی: (ضحك)
شه کهر: پرچ شه کر	شه کر: (سکر)
کوم: ناخی خوارنه کییه ل دهؤ نیردیان	کوم: کومکرن
کویژ: کچک	کویژ: کیشک ژ وان؟

کلهک: کله کا بهران	کلهک: زی دکه لیت
کۆر: زاروکی نیر (ولد)	کوپ: (مشوم - منحوس)
کئیر: بکیرهاتی (نافع)	کئیر: (سکین)
کوارین: شیان - توانا	کارین: نافه (اسم علم)
کوه: جوړه که ژ بالندان	کهو: ژ که واندن هاتیه (عقیم)
کۆر: بی دهنگ، ب شیوه زاری ناکری	کۆر: بزنا گوهر کورت (کوپه)
کهل: (بالغ، جاهز للاخصاب)	کهل: که لا خوریت (حد)
کوتان: جهی گیانه وهران	کوتان: کوتاندن (تلقیح)
کۆیر: پدزه د ژیه کی دهستیشان کریدا	کۆیر: جهه کی زور نزم ژ رهخ و دورین خو (عمیق)
کۆری: کوریا گیانه وهری	کۆری: خه لکی کوریا، [و] پیچهک درپۆتر دهپته لیفکرن
کئیل: کیلان - کیل و بیلانی...	کئیل: کئیل قهیران
رئیک: ری (طریقه)	رئیک: ریکوینک
کال: پیروکال	کال: رهنگی فهبوی
کئیلهک: نارمانجهک	کئیلهک: ته نشت
کهرکه: پارچه پارچه که	کهرکه: بخاپینه

بته ئاستهنگ و جهین (ک) نه فوئیم دی بنه مهیدانا
 جودا نفیسینهک دی، ههروهسا ئاریشی ب دروستی
 خلاص ناکهت...⁽²⁸⁾ ههروهها نمونه بو [ک]
 دهمی کارتی کرنی ل و اتایی نه کهت:
 کهزی، کانیک، کمکه، کهفال
 کفان، کئیل...
 6- دهنگی [ل] د کوردیا نافه راستدا:

رهنگه دوو فوئیمین جودایین زمانه کی دیار کری
 د زمانه کی دیتدا بینه دوو ئه لوفون واته نه ندام بو
 فوئیمه کی، بو نمونه [ل] د په یقین (Lip-لیف) و
 (Pill-هلبک) یین زمانی ئنگلیزیدا ب دوو شیوان
 دهپته لیفکرن د په یقا (lip) دا ب سکی و د
 په یقا (pill) دا ب گرانی⁽²⁹⁾، یانزی ههردوو دهنگین
 [ر] و [ر] د په یقین (بهری و بهری) دا د زمانی
 کوردیدا دوو فوئیمین جودانه، " بهلام نه دوو

ژ لایی نهو کهسین کو نه ئاخفتنکه رین
 سروشتیین فی زمانی، یان فی دیالیکتینه، رهنگه
 نهوی هزری بکهن کو نه د په یقین بوری یین و اتا
 گوهارتی هه دهنگن، بهلی د فان جوړه په یقاندنا
 دهنگی فوئیمی دهپته گوهورین و ئاخفتنکه رین
 ئاسایین زمانی ههست ب وی ورده کاری د هه
 فوئیم و ئه لوفونه کیدا د جهی وی یی تایه تیدا
 دکهن. که واته په یقین دیار کری لیفکرین جودا ب
 خوڤه دگرن ب تایه تی د کوردیا سه ریدا و دبنه
 نه گه ری گوهورینا په یقان.

نه د چهنده بوویه نه گه ر کو هندهک زمانزانان
 پیشنیازا هیمایه کا جودا بو فی دهنگی کریه داکو ژ
 دهنگی دیتر بهپته جوداکرن "ب راستی نه د بابه ته
 گرنگتره ژ دیتنا کهسه کی ب تنی، ههلبهت نه د
 نیشانا پیشنیاز کری ژ ئاله کی فه خواندنا دروستا
 هندهک په یقان دی دیار کهت و ژ ئالهک دیفه دی

[ل] و [ن] د پهیښن خواریدا، د کوردیا ناڅهراستدا کارتیکرنی ل واتیځ دکهن، چونکی نالوگورکرنا وان ل ههمان جه د پهیښیدا گوهورینا واتیځی نهنجام ددهن یان پهیښه کا بی واتا پهیښا دکهن، مینا:

کول ← کول پهل ← پهله، کهل ← کهل
چل ← چل، ...

" له شیوهزاری سورانی دیالیکتی ناوهراست، بهتاییه تی نهو زنجیره سنوریه ی هاوتخوبه له گهل شیوهزاری بادینی دیالیکتی ژورو، فونیمی (ل) دهگوری بو (ر)" (32)، مینا:

دل ← در، خوځ ← خوځ، دوځ ← دوځ، گور ← گور، سال ← سار،

- نمونه بو دهنگی [ن] یا گران د کوردیا ناڅهراستدا:

دهنگه له زمانی ینگلیزیدا نهلفونن، چونکه واتی وشهکان ناگورن" (30) "شیوه و شوینی دروست بوونی نهلفون و فونیم وهکو یه که بهلام له گهل نه لیکچوونه بندرتیانه له رووی دروست بوونه وه هندی جیاوازیان هیه بهلام نه جیاوازیه هینده قول نیه که بتوانی ناسنامه ی دهنگی نهوان بگوریت" (31).

[ن] د کوردیا سهریدا دهیته ب کارهینان، بهلی ب شیوهکی گشتی بنه ماین فونیمی ل سهر ناهینه پیره وکرن و یا ژ ههمان بهرچاقتر نهوه نایته نه گهری گوهورینا واتیځی. کهواته د کوردیا ناڅهراستدا [ن] وهکو نهلفوننا /ل/ رولی خو دبینیت، مینا:

لام، سال، بهلاؤ، لاندک، سلاؤ، سهلك، ...

د پهیښن دیارکرین د ناؤ خشتهیدا د کوردیا ناڅهراستدا ب گوهورینا دهنگی [ل] بو دهنگی [ن] دبیته نه گهری گوهورینا واتیځی:

پهله: بلهز	پهله: پنی (شمش - غیوم)
گل: نساخ، نه خوشیا پستی	گل: ناخ، خاک
گول: (گفج جلدی)	گول: (زهرة)
کول: تیژ	کول: (ملابس قصیره)
چل: ژماره 40	چل: تا، لق (فرع)
ههله: ههلهلی، مروفاهکی نه دروست	ههله: خهلهته
هیل: هیل و دارجین	هیل: هیل شهمهنده فری (خط)
گهل: ملهت (شعب)	گهل: نافران (د ناڅهرا هردوو پیناندا)
کهل: کهلا (قلعه)	کهل: شیره پیاو (جسور)
خیل: ویر، چافه کی وی نهی دروستیت	خیل: هوز (عشیره)
کهلهک: نافی بازیره کیه، دبیزنی (خهیات) زی.	کهلهک: دانانا بهران ل سهر نیک
بالا: کهفن و نوی	بالا: بلنداھی

بنه ما گشتیه کان هاویه کن و ناگری ته نیا پشت به تاکه بنه مایه ک ببه ستری بو دهستنیشان کردنی رینوس و فوئیمه کانی هەر زمانیک" (36).

ئه نجام

پشتی ب دوماهی هینانا فی لیکولینی، لیکوله ر گه هشتیه چهند ئه نجامه کان:

1- [ک] و [ن] مل بملی هه فن د کوردیا سه ری و کوردیا نافه راستدا. ئانکو د هه مان ئاریشه دانه و به رامبه ری ئیک رادوه ستن.

2- [ک] د کوردیا سه ری دا پتر رولی خو دبینیت ژ لایی فوتولوزیفه، د هژماره کا په یقاندا واتایی دگوهوریت، ده می ل گه ل دهنگه کی دیتر دهیته گوهورین.

3- [ن] د کوردیا نافه راستدا پتر رولی خو دبینیت ژ لایی فوتولوزیفه، د هژماره کا په یقاندا دبیته ئه گه ری گوهورینا واتایی، ده می ل گه ل دهنگه کی دیتر دهیته گوهورین.

4- هه رچه نده دهنگی [ن] د کوردیا سه ری دا زور دهیته بکارهینان، به لی تا نهو چ په یف ب ده ست مه نه که فئینه کو ببه ئه گه ری گوهورینا واتایی.

5- ئه گه ل دو یف بنه مایه کی ب تنی بچین و ل دو یف بوچوونا زور به یا لیکوله ران، دهنگی [ک] و دهنگی [ن] دبنه فوئیم د زمانی کوردیدا، ژ بهر کو دبنه ئه گه ری گوهورینا واتایی.

ئه فهیه بوویه ئه گه ر، کو زور به یا نفیسه ران نه خاسمه نفیسه رین و کوردیا نافه راست و خواری، ئه رکه کی سه ره کی دده نه [ن] د نا فوئیمین زمانی کوردیدا.

هه ژیه بیژین "دهنگی (ل) هه کهرچی دهوره ک مه زن وه کو فوئیم د کرمانجیا ژیری ده ههیه، لی د کرمانجیا ژوری ده، وه کو فوئیم هند ده ور نینه و بارا پتر جودا دهنگی (ل) و ئه فی دهنگی هه مان درو فین دهنگی (ل) هه نه" (33) هه ر ب هه مان شیوه دهنگی [ک] یا نه ته وژمدار د کوردیا سه ری دا رول و ئه رکه کی مه زن ههیه، به لی د کوردیا نافه راستدا ب فی شیوه ی نینه. واته، [ک] هه روه ها [ن] ژ ی ((د هه مو ده فیه رین ... یان دایالیکین زمانی کوردیدا وه کو ئیک نیه ... یان نا هی دیتن یانژی واتایی ناگوهوره)) (34).

"به م پیه له هه ر شیوه زاریکدا (ههجه محلیه) ده توانی چهن دین دهنگ و وشه بدوزرینه وه و له گه ل جوتوکه وشه تر به راورد و ئالوگور بکرین فوئیمی تازه بدوزرینه وه ... ئه و دیارده ی گو کردنی جیاواز بو هندی فوئیم له دیالیکته کانی هه مو زمانه کاند ههیه، پروانه گو کردنی ئینگلیزی له ئینگلت هه را... و ئه و وه لاتانه ی ئینگلیزی به کار دین جیاوازه ... به لام رینوس و ژماره ی فوئیمه کانیان جیاواز نین... زمانی کوردیش به هه مان شیوه له م دیاردهیه به ده ر نیه" (35) که واته، هه ر زمانه کی تاییه تمه ندین خو هه نه "له گو کردن و نوسین و دهستنیشان کردنی فوئیمه کانی، به لام له

Zimanê Kurmancî, Çapa syê, Çapxana Dar Elzeman, Surya:22

⁽¹¹⁾ محمد طاهر گوهرەرزى، 1999، ریزمانا کوردی

زارى کرمانجى، چاپا ئیکى، چاپخانا خەبات، دهوک

21:

⁽¹²⁾ فاضل عمر، 2004، چەند ئاورەك ل زمانى

کوردی، چاپا ئیکى، چاپخانا وەزارەتا پەروەردى،

هەولێر: 44

⁽¹³⁾ سەلام ناوخۆش، 2014، فەرەهنگى زمانەوانى

ناوخۆش، یەكەم فەرەهنگى زمانەوانى ئینگلیزى

کوردیە، چاپى یەكەم، چاپخانى هیقى: 21.

⁽¹⁴⁾ تالیب حوسین عەلى، 2005، فەرەهنگى

زاراوەکانى دەنگسازى ئینگلیزى- عەرەبى- کوردی،

چاپى یەكەم، هەولێر: 19.

⁽¹⁵⁾ تالب حوسین عەلى، 2005: 210-211

⁽¹⁶⁾ Crystal, D. (1997), *The Cambridge encyclopedia of language*, 2nd edition, Cambridge University Press: 37.

⁽¹⁷⁾ ویدۆوسن 2008، و: هۆشەنگ فاروق، سەرەتایەك بۆ

زمانەوانى، چاپى یەكەم، چاپخانى خانى (دهوك): 49.

⁽¹⁸⁾ Bloomfield, I., 1933, *Language*, London: 136.

⁽¹⁹⁾ Jones, D., 1967, *The Phoneme Its Nature And Use*, Cambridge University Press, Cambridge: 10.

⁽²⁰⁾ وریا عمر امین، 1982، ئیملاى کوردی و چەند

تیبیینى یەك، گوڤارى كۆرى زانیاری عیراق- دەستەى

کورد، بەرگی نوھەم، بەغدا: 436.

⁽²¹⁾ بائیز عومەر ئەحمەد، 2007، ئەلفبىی یەكگرتووی

کوردی بە تیبی لاتینی، ئەكادیمی-كۆرى زانیاری

کوردستان، ژمارە(5)، هەولێر: 225.

⁽²²⁾ عبدالوهاب خالد موسا، 2015، مەرجهکانى

دەستنیشانکردنى فۆنیم، گوڤارا زانکویا دهوک،

ژمار(2)، پەربەندا(18): 288.

^(*) هەر فۆنیمەكی ئەلوفۆنەك یان چەند ئەلوفۆن هەنە،

هەندەك ئەلوفۆن ژ ئەگەرئ هەبوونا دیالیکت و

شیۆەزارپن جوداجودا پەیدابن، وەكو [ل] هەندەك

6- ئەگەر ل دویف بنەمایین گشتی و تاییەتی بچین،

هەردوو دەنگین دیارکری دوو ئەلوفۆن د زمانى

کوردیدا .

پەراویز

⁽¹⁾ جلادت بدرخان و المستشرق الفرنسى روجیه لسکو

(-)، قواعد اللغة الكردیه ((اللهجه الكرمانجیه))،

ترجمه دلاور زنگى، مگایع دار العلم: 16.

⁽²⁾ جەمال نەبەز، 1957، نووسینی کوردی بە لاتینی،

چاپخانى مەعارف، بەغدا: 6-19

⁽³⁾ Mackenzie, D.N., 1961, *Kudish Dialects Studies-1*, Oxford University press, London:

19,39. :

⁽⁴⁾ ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم، 1983، دیالیکتەکانى

زمانى کوردی، هەولێر: 51.

⁽⁵⁾ ك.ك. كوردویینف، 1984، ریزمانى کوردی بە

کەرەستەى دیالیکتى کرمانجى و سۆرانى،

وەرگیرانى کوردستان موکریانى، چاپخانى الادیب

البغداد، بەغدا: 35-37.

⁽⁶⁾ صادق بهالدين ئامیدی، 1987، ریزمانا کوردی

کرمانجیا ژۆرى و ژیری یا هەقەبەرکری، چاپخانا دار

الشوون القافیه العامه، بەغدا: 104-105.

⁽⁷⁾ هەمان ژیدەر: 96-97

⁽⁸⁾ بائیز عمر احمد، 1990، فۆنیمین دایالیکتا

کورمانجى یا ژۆرى، گوڤارى کاروان، ژمار(88)،

سالى هەشتەم، هەولێر: 11

⁽⁹⁾ بائیزى عەمەرى، 2005، دیاردین گرانکرن و

سەفککرن دەنگان د دایالیکتا سەرى یا زمانى کوردی

دا، گوڤارا پەیف، ژمارە(35): 77.

⁽¹⁰⁾ İbrahim Remezhan Zaxoyî (1998), *Rêzman a*

Kurdî, Çapa êkê, Çapxana Kolîja Şerî'ê,

ReŞîd kurd (2006), *Rêzman a* : 23 و Dihok

(36) ژێدەرێ بەرێ، 2015: 289.

ژێدەر

- پەرتوک ب زمانێ کوردی

- ئیبراھیم عەزیز ئیبراھیم (1983)،

دیالیکتەکانی زمانی کوردی، هەولێر.

- بائیز عمر احمد (1990)، فۆنیمین دایالیکتە

کورمانجی یا ژۆری، گوڤاری کاروان، ژماره

(88)، سالی هەشتەم، هەولێر، ل (9-13).

- بائیزێ عەمەری (2005)، دیاردین گرانکرن و

سڤککرن دەنگان د دایالیکتە سەری یا زمانێ

کوردی دا، گوڤارا پەیف، ژماره (35)، ل (74-78).

- بائیز عومەر ئەحمەد (2007)، ئەلفبێی یەگرتووی

کوردی بە تیپی لاتینی، ئەکادیمی- کۆواری

کۆری زانیاری کوردستان، ژماره (5)، هەولێر، ل

(225-234).

- تالیب حوسین عەلی (2005)، فەرھەنگی زاراوەکانی

دەنگسازێ ئینگلیزی- عەرەبی- کوردی، چاپی

یەکەم، هەولێر.

- جەمال نەبەز (1957)، نووسینی کوردی بە لاتینی،

چاپخانە ی مەعارف، بەغدا.

- سەلام ناوخواش، 2014، فەرھەنگی زمانەوانی

ناوخواش، چاپی یەکەم، چاپخانە ی هیفی،

باشووری کوردستان.

- صادق بەا الدین نامیدی (1987)، ریزمانا کوردی

کرمانجی یا ژۆری و ژیری یا هەقبەرکری، چاپا

یەکی، چاپخانا دار الشوون الیقافیە العامە،

بەغدا.

- عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا (2008)،

شیکردنەوہی دەقی شیعری لە ڕووی

زمانەوانیەوہ، چاپا ئیکی، چاپخانا: حاجی

هاشم/ هەولێر.

ئاخفتنکەر ب [ر] و ھندەک ب [ل] ل یقەدکەن ... لەورا ب

ئەلوفون دەینە نیاسین. ھەروەسا ھندەک ژ ئەگەرێ

جھی و کارتیکرنا دەنگین دەوروہەر پەیدادبن، وەک:

[ک] و [گ] کو دەنگین تاییەتن ب پەحنکا نەرمقە دەمی

ل پیش ڤاولین دەستپیکیا زمانی [ی] و [ئ] دەین،

دکەقنە ژیر کارتیکرنا ئەوان ڤاولان، ژ بەر پیشخستنا

جھی دروستبوونا [ک] [یان] [گ] [ل] پیش [ی] [یان] [ئ] [د

(ک.ن) زمانێ کوردیدا [ک] [دبیتە] [چ] و [گ] [دبیتە] [ج].

مینا: کئ ← چئ، کوئ ← چوئ، گیزەر ← جیزەر...

Ahmad.A.R.(1986), The Phonemic System

of M.S.K, University of Michigan (Thesis)., 36

(24) ژێدەرێ بەرێ.

(25) فاضل عمر، 2004: 39.

(26) محمد معروف، 1990، زمانەوانی، چاپخانە ی دار

الحکمە، اربیل: 66.

(27) فاضل عمر، 2004: 39.

(28) فاضل عمر: 2004: 39-40.

(29) Aitchison,J.(1999), Linguistics, Fifth

Edition, Printed in Great Britain For Hodder

and Stoughton Educational, United Kingdom: 43.

(30) سەلام ناوخواش، 2014: 21.

(31) عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، 2008،

شیکردنەوہی دەقی شیعری لە ڕووی زمانەوانیەوہ،

چاپا ئیکی، چاپخانا: حاجی هاشم/ هەولێر: 71،

قەگوازتیه ژیدالله پمره، 1385: 28-29.

(32) عەبدوللا حوسین رەسول، 2006، ریزه ی

بەکارهینانی هەندی فونیم لە نیوان کوردی

ناوہرآست و باکوردا، گوڤاری زانکۆ- گوڤاری زانستە

مروڤاھتییەکانی زانکۆی سەلاحەددین، پاشکۆی

ژماره (27)، هەولێر: 277.

(33) فاضل عمر، 2004: 44.

(34) بائیز عومەر ئەحمەد، 2005: 77.

(35) عەبدولوہاب خالد موسا، 2015: 289.

-ویدووسن (2008)، و: هۆشهنگ فاروق، سەرەتایهك
بۆ زمانهوانی، چاپی یهكهم، چاپخانهی خانی
(دهوك).

ژێدهر ب رێنقیسا لاتینی:

- Reşîd kurd (2006), Rêzman a Zimanê Kurmancî, Çapa syê, Çapxana Dar Elzeman, Surya.
- Îbrahîm Remezân Zaxoyî (1998), Rêzman a Kurdî, Çapa êkê, Çapxana Kolîja Şerî'ê, Dihok.

(ب) ژێدهر ب زمانى عەرەبى:

-جلادت بدرخان و المستشرق الفرنسى روجية لسكو
(---)، قواعد اللغة الكردية ((اللهجة الكرمانجية))،
ترجمة دلاور زكي، مطابع دار العلم. .

(د) ژێدهر ب زمانى ئنگلیزی:

- Ahmad.A.R.(1986), The Phonemic System of M.S.K, University of Michigan (Thesis).
- Aitchison,J.(1999), Linguistics, Fifth Edition, Printed in Great Britain For Hodder and Stoughton Educational, United Kingdom.
- Bloomfield.L. (1933), Language, London.
- Crystal,D.(2003), A Dictionary of Linguistics & Phonemics, Fifth Edition, Cambridge University Press.
- Jones,D. (1967), The Phoneme Its Nature And Use, Cambridge University Press, Cambridge.
- MacKenzie,D.N. (1961), Kurdish Dialects Studies-1, Oxford University Press, London.

-عهبدوللا حوسین رهسول (2006)، رێژهی
بهکارهینانی ههندی فونیم له نیوان کوردیی
ناوهراست و باکوردا، گوڤاری زانکۆ- گوڤاری
زانسته مروڤایه تییهکانی زانکۆی سهلاحه ددین،
پاشکۆی ژماره (27)، ههولیر، ل (365-390).

-عهبدولوهاب خالد موسا (2015)، مهرجهکانی
دهستنیشانکردنی فونیم، گوڤارا زانکویا دهوک،
پەربەندا (18)، ژماره (2)، (زانستین
مروڤایه تی و کومه لئاسی)، بپ 286-308.

- فاضل عمر (2004)، چه ند ئاورهك ل زمانى كوردى،
چاپا ئیكى، چاپخانه وهزارهتا پهروهردی،
ههولیر.

-ك.ك.كوردوییف (1984)، ریزمانی کوردی به
که رهستهی دیالیکتی کرمانجی و سۆرانی،
وهرگیترانی کوردستان موکریانى، چاپخانهی
الادیب البغدادی، بهغدا.

-محمد طاهر گوهرزی (1999)، ریزمانا کوردی زاری
کرمانجی، چاپا ئیكى، چاپخانه خهبات/ دهوك.

-محمد معروف فتاح (1990)، زمانهوانی، چاپخانهی
دار الحکمه، اربیل.

-وریا عومهر ئەمین (1982)، ئیملاى كوردى و چه ند
تیبینی یهك، گوڤاری کۆری زانیاری عێراق-
دهستهی کورد، بهرگی نوهم، بهغدا، ل (434-
449).

الخلاصة

صوت [K] من الاصوات غير هائية و [t] صوت من الاصوات المفخمة في اللغة الكوردية، وهما من الاصوات المعقدة التي عليها الخلاف، وقد حاول اللغويون دراسته منذ وقت طويل ولكنهم لم يصلوا الى نتيجة مقنعة حول كونها فونيمات او الفونونات، فصوت [K] يختلف عن صوت [k^h] من الناحية الصوتية (الفونتيكية)، ويظهر ذلك واضحا في اللغة الكوردية الشمالية، كذلك صوت [L] يختلف عن صوت [t] من الناحية الصوتية (الفونتيكية)، ولكن مع الاسف لحد الآن لم يقم باحثو اللغة الكوردية وخبراؤها بدراسته بشكل علمي مفصل، لأن معظم الباحثين حددوا الفونيم على اساس التغير الدلالي. ويرى الباحث إن أخذ هذه الأسس الرئيسي وخاص فقط، يؤدي إلى زيادة عدد الفونونات في اللغة الكوردية، والتي بدورها سوف تؤدي وظائف فونيمية مثل: صوت [t], [tʰ], [p], [pʰ], [ʃ] و... وكثرة عدد الفونيمات في اللغة الكوردية سوف تؤدي إلى الصعوبة والتعقيد في عملية التعليم والتعلم، لذا يجب أن نأخذ بعين الاعتبار الأسس الصوتية العامة مع الأسس الخاصة في دراسة الأصوات. هذه الأسباب جعلتنا أن نسلط الضوء على هذه الأصوات، وأن نضعها أمام الباحثين وقد حاولنا في هذا البحث تقييم الموضوع تقييما علميا، ومعرفة إذا كان لهذه الأصوات وظائف، وهل تؤدي هذه الأصوات وظائف في اللغة الكوردية؟، لأن معظم الباحثون صنّفوا هذه الأصوات على أساس اللهجات و الأسس الخاصة.

ABSTRACT

The sound [k] is an unaspirated sound in Kurdish; whereas [t] is a velarized sound. They are two complex sounds that have long been disputed by linguists who have tried to study them, but did not arrive at a unanimous and satisfactory conclusion regarding their nature as phonemes or allophones. Phonetically speaking, the [k] sound is different from [k^h]; the same is true of the sounds [t] and [tʰ]. The difference between these sounds is very obvious in Northern Kurmanji Kurdish; yet unfortunately, no attempt has been made by Kurdish researchers to investigate the problem, since most researchers have defined the phoneme on the basis of semantic change.

The researcher sees this imprecision in deciding the nature of these sounds to lead to increasing the phonemic inventory of the Kurdish language, as the inventory would necessarily also include the unaspirated sounds that exist in Northern Kurmanji Kurdish, such as [t], [p], [tʰ] and [pʰ]. This eventually also leads to teaching and learning difficulties; therefore, it is necessary to take into consideration the general and particular principles of phonetics in the study of speech sounds. The above reasons have caused us to shed light on these sounds and present them to the researchers in the field. We have also attempted to assess the problem scientifically to find out whether these sounds are functional in Kurdish, since they have mostly been classified on dialectal and particular bases.